Kijk op exoten

nummer 14, november 2015

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

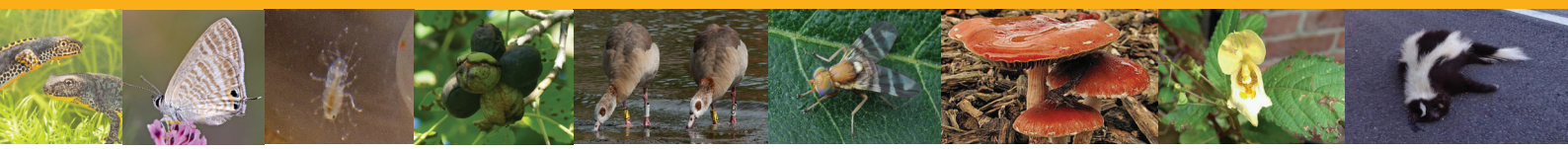

Voorwoord

Een aantal edities van Kijk op Exoten geleden heb ik hier gemeld dat er een nieuwe EU-verordening van kracht is die zich specifiek richt op invasieve exoten. Dit verhaal bevindt zich nu in een spannende fase. Centraal in deze verordening staat een lijst met 'invasieve exoten van EU-belang'. Voor de soorten op deze Unielijst gelden diverse ge- en verboden, waaronder een import-, handels- en bezitsverbod (met in bepaalde omstandigheden een overgangsperiode voor het bezit van huisdieren).

De Unielijst wordt een dynamische lijst, waar soorten vanaf gehaald of aan toegevoegd kunnen worden als er voldoende wetenschappelijke onderbouwing is en de sociaal-economische afwegingen door de EU-lidstaten gunstig uitpakken. De afgelopen tijd is er in Brussel veel gesproken over de exoten die thuishoren op de eerste Unielijst.

Hierbij ging het vooral om de technisch-inhoudelijke onderbouwing waarom een soort wel of niet op deze lijst geplaatst zou moeten worden. Het is de bedoeling dat de Europese Commissie in december een eerste Unielijst in stemming brengt bij de lidstaten. Mocht de Unielijst in december worden aangenomen, dan hebben we vanaf begin 2016 een formele Unielijst.

Als iemand wil lezen hoe de verordening er precies uitziet, dan kan dat hier: http://eur-lex.europa.eu/homepage.html. Type bij 'jaar' 2014 in en bij 'nummer' 1143, en je vindt 'm.

Wiebe Lammers, Team Invasieve Exoten (NVWA)

Inhoud

Japanse zeepissebed	2
Tijgerblauwtje	3
Stinkdier	4
Springzaden	6
Ziektes bedreigen amfibieën	7
Nijlgans	8
Walnootboorvlieg	10
Oranjerode stropharia	11
Exoten melden	12

Een Japanse zeepissebed

Godfried van Moorsel, Ecosub/Stichting ANEMOON

In augustus 2000 vond Marco Faasse op een ponton in de vluchthaven van Neeltje Jans (Noordzeezijde) een voor Nederland nieuwe waterpissebed. Pas in 2015 zou blijken dat het een exoot was.

Onbekende soort

Eerst leek het om *Ianiropsis breviremis* te gaan. Niet zo vreemd, want al in de jaren 50 spoelde deze Noordoost-Atlantische soort bij herhaling aan op het Nederlandse strand op riemwier. Sinds 2004 werden meer exemplaren gevonden, onder andere in de Oosterschelde en het Goesse Meer. In 2007 werd geconcludeerd dat het toch een andere soort uit het geslacht *Ianiropsis* moest zijn, mogelijk een nog onbeschreven soort ofwel een exoot van buiten Europa. Er ging nog acht jaar detectivewerk voorbij voordat de soortnaam duidelijk werd.

Een internationale zoektocht

In 1977 werden vergelijkbare dieren al eens gevonden in de Baai van San Francisco en gedetermineerd als *Ianiropsis serricaudis*, een soort die thuishoort in het noordwesten van de Grote Oceaan (Rusland, Japan en Korea). Ruim 20 jaar later verscheen de soort op andere locaties, zowel aan de west- (2002) als oostkust (1999) van de Verenigde Staten en in 2004 dook de soort ook op in Southampton, Engeland. Aanvankelijk werd dit materiaal echter niet op naam gebracht dan wel verkeerd benoemd. Uiteindelijk vergeleken diverse wetenschappers dieren van beide kusten van Amerika, Engeland en Nederland en werd geconcludeerd dat het overal ging om *Ianiropsis serricaudis*.

Uitgebreide soortbeschrijving

Deze conclusie kon alleen worden getrokken nadat de soort meer in detail was beschreven, inclusief de variaties binnen de soort. Zo hebben de in Nederland waargenomen exemplaren vier paar stekeltjes aan het laatste segment (juvenielen vaak drie), terwijl de dieren van een oorspronkelijke locatie in Japan tot wel zeven paar hebben.

Herkenning

Ianiropsis serricaudis is makkelijk herkenbaar als waterpissebed, maar is heel klein, hooguit 3,2 mm lang. De determinatiekenmerken zijn microscopisch en voeren te ver voor dit artikel; geïnteresseerden worden verwezen naar Hobbs *et al.* (2005).

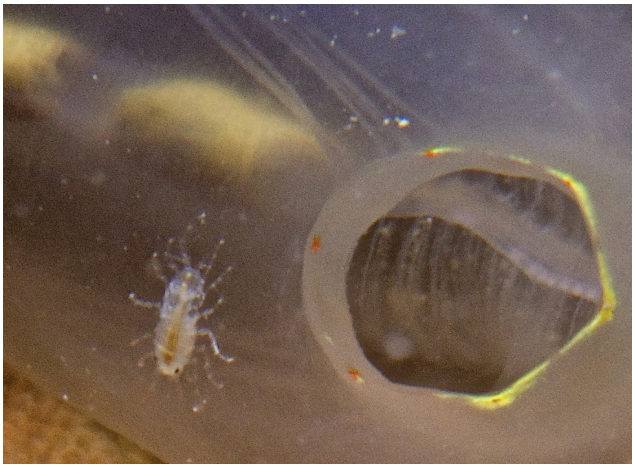

De zeepissebed Ianiropsis serricaudis op de doorzichtige zakpijp Ciona intestinalis. (Foto: Godfried van Moorsel)

Introductie en voorkomen in Nederland

Gezien de aanwezigheid in vele havens ligt introductie met schepen voor de hand. Inmiddels is *Ianiropsis serricaudis* een algemene soort in onze Deltawateren. Zij leeft hier onder meer op roodwieren en op kolonievormende zakpijpen zoals slingerzakpijp, druipzakpijp en grijze korstzakpijp. De eerste twee zijn exoten, de laatste is dat mogelijk ook. De aanwezigheid van de pissebed kan dus worden bevorderd door andere exoten. Maar zij zit ook op inheemse zakpijpen zoals blijkt uit bijgaande foto.

Conclusie

Het signaleren van kleine, onopvallende exoten is geen sinecure. Zelfs een algemene soort kan lang over het hoofd worden gezien door gelijkenis met inheemse soorten. Maar ook als een soort is ontdekt kan het nog jaren duren tot er zekerheid is over de naam en afkomst. Zonder het te weten leven er misschien nog wel meer kleine en moeilijk te onderscheiden exoten in onze kustwateren.

Meer informatie over *Ianiropsis breviremis* volgt binnenkort in Zoekbeeld: 5 (1) 2015.

Zie voor Hobbs *et al.*, 2015:
http://www.aquaticinvasions.net/2015/AI_2015_Hobbs_etal.pdf

Voortplanting tijgerblauwtje in Nederland

Kars Veling, De Vlinderstichting

Voor het eerst is de voortplanting van tijgerblauwtje in Nederland gevolgd. Bij het schrijven van dit bericht was het nog een pop, maar als u dit leest is de vlinder waarschijnlijk al ontpopt.

Dit is uniek zegt De Vlinderstichting; “Voor zover bekend heeft het tijgerblauwtje zich nog nooit eerder in ons land voortgeplant.” Waarnemer Olger Krischan herkende direct het bijzondere tijgerblauwtje in zijn tuin. De vlinders hebben opvallende staartjes en bij die staartjes zit een oogvlek; geen enkele andere vlinder in Nederland ziet er zo uit. De vlinder legde eitjes op een lathyrusplant. Overtuigd dat hij iets unieks te pakken had, besloot hij alles vast te leggen. “Ik had nooit verwacht dat ik zo’n bijzonder fenomeen in mijn eigen tuin zou meemaken.”

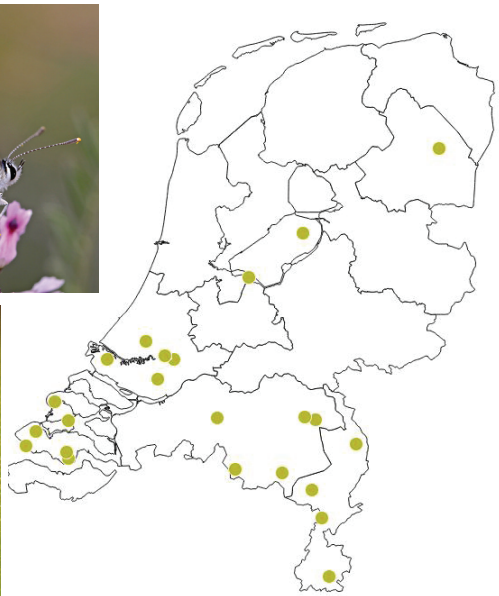

Waarnemingen tijgerblauwtje 2015, Bron: NDFF.
(Foto tijgerblauwtje: Kars Veling))
(Foto eitje tijgerblauwtje: Olger Krischan)

Al een tijdje is Olger bezig om zijn tuin natuurvriendelijker te maken. Vooral bedoeld voor de ‘gewone’ vlinders en bijen. Hij was dan ook blij verrast toen er eind augustus, op zijn verjaardag nota bene, een tijgerblauwtje door zijn tuin vloog. Bijzonder, want deze vlinder is in Nederland heel erg zeldzaam en wordt maar af en toe gezien.

Het werd helemaal spectaculair toen het vrouwtje eitjes afzette op de brede lathyrus. Hij volgde de ontwikkeling en hield een gedetailleerd blog bij, met dagelijks foto’s van zijn bevindingen. Na een aantal weken zag hij geen activiteit meer: het leek erop dat de rupsen het niet hadden overleefd. Maar op 4 oktober vond hij toch een rups die het had gered, inmiddels al flink gegroeid. Op 12 oktober verpopte de rups. En toen was het spannend: zou de vlinder zich succesvol ontwikkelen?

Tijgerblauwtjes komen voor in Midden- en Zuid-Europa en Noord-Afrika en kunnen grote afstanden afleggen. Eerdere jaren leek het erop dat ze alleen als verstekeling met peultjes uit zuidelijke landen meekwamen; toen waren er ook diverse meldingen uit supermarkten en keukens. Maar nu heeft De Vlinderstichting reden om aan te nemen dat de tijgerblauwtjes op eigen kracht onze kant op zijn gekomen. De zomer van 2015 kende een aantal warmtegolven, met luchtstromingen vanuit het zuiden, die de tijgerblauwtjes waarschijnlijk in ons land hebben gebracht. Er zijn dit jaar van meer dan 20 locaties meldingen van de vlinder, voornamelijk uit het zuiden van ons land (zie kaartje). Het zou goed kunnen zijn dat door de verandering van het klimaat het tijgerblauwtje een jaarlijks terugkerende trekvlinder wordt, zoals bijvoorbeeld oranje luzernevlinder en kolibrievlinder. Het is een vlinder die hier normaal gesproken de winter niet kan overleven.

Tijgerblauwtje stadia: ei-afzet - eitjes - jong rups - oude rups en pop. (Foto’s: Frank Oling & Olger Krischan)

Stinkdieren: exoten met een luchtje

Hans Hollander, Bureau van de Zoogdiervereniging

Stinkdieren worden vaak slachtoffer van het wegverkeer. Hier een aangereden exemplaar in de VS. (Foto: Kees Mostert)

Gestreept stinkdierr

Het gestreept stinkdier (*Mephitis mephitis*) is een middelgroot roofdier. De wetenschappelijke naam ("slechte geur") dankt het dier aan zijn verdedigingsmechanisme. Met de anale geurklieren wordt bij dreiging een stinkende stof gesproeid. Van oorsprong komt de soort voor in grote delen van Noord-Amerika, behalve in woestijnen en niet boven 1.800 m. Stinkdieren worden in Nederland als huisdier gehouden, waarbij de geurklieren meestal worden verwijderd. Vrijgelaten of ontsnapte dieren kunnen zich lokaal in het wild vestigen en voortplanten. Er zijn in Nederland ook meldingen van gekraagd stinkdier (*Mephitis macroura*), maar deze betreffen waarschijnlijk verkeerd gedetermineerde gestreepte stinkdieren.

Verspreiding in Nederland

In 2005 werd in Midden-Limburg voor het eerst een doodgereden gestreept stinkdier gevonden. In 2003 ontsnapten in Haule tien dieren bij een plaatselijke dierenhandelaar. Vanaf 2007 t/m 2011 zijn regelmatig (levende en dode) stinkdieren gemeld in Zuidoost-Friesland (figuur 1), nabij het Fochteloërveen (tussen Drachten en Assen). Een aantal dieren vestigde zich in het Blauwe Bos. Ook werden dieren gezien in het Tonckensbos en op de Duurswouder Heide. In 2005 werden in het Blauwe Bos onvolwassen dieren gezien, wat duidde op voortplanting in het wild. Onduidelijk is hoe groot de populatie hier destijds was, omdat stinkdieren nachtactief zijn en beperkt kunnen worden waargenomen. Ontsnapte dieren bleken minder schuw en werden daardoor eenvoudiger en vaker waargenomen. Het grootste aantal tegelijk waargenomen dieren was vijf (inclusief jongen). Na 2011 zijn hier geen waarnemingen meer gedaan, zodat het huidige voorkomen onduidelijk is.

Vanaf 2009 zijn gestreepte stinkdieren gemeld bij Apeldoorn (2009), Noorderveld (Drenthe, 2010), Zaanstad (2x, 2012), Steenbergen (Noord-Brabant, 2015) en Glanerbrug (Overijssel, 2015). Voor deze waarnemingen ontbreekt echter bewijs.

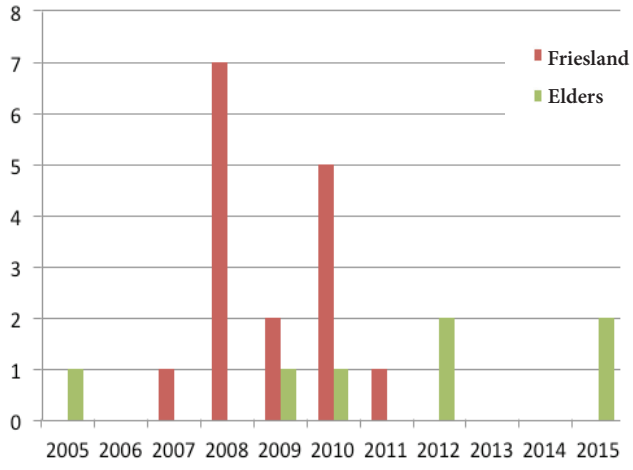

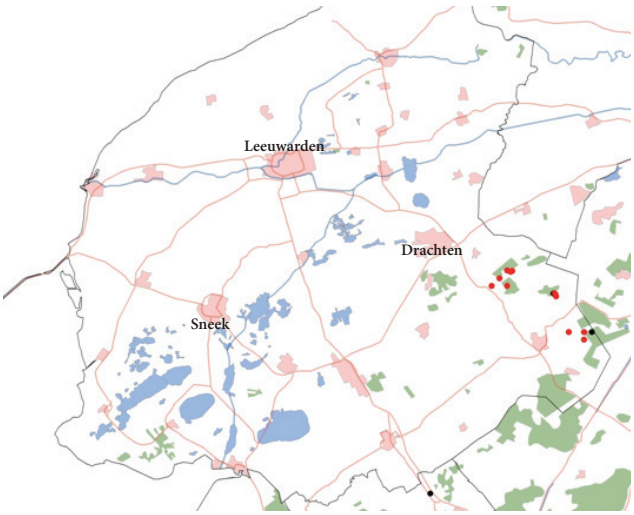

Figuur 1 en 2. Aantal meldingen van gestreept stinkdier in Friesland en elders sinds 2005 (bron: NDFF), en de meldingen in Friesland; rode stip = gevalideerd, zwarte stip = nog niet beoordeeld. (bron: NDFF).

Stinkdieren als huisdier in Nederland

Sinds begin jaren '70 worden geen wilde stinkdieren meer gevangen voor de fok of voor de huisdierindustrie. Dit wordt streng gecontroleerd door de Canadese en Amerikaanse overheden. In 2010 en 2011 werden jaarlijks 500 gefokte en ontklierde stinkdieren vanuit de VS naar Nederland geëxporteerd. De grootste Nederlandse importeur heeft sinds 2012 geen stinkdieren meer ingekocht en voor zover bekend zijn er sindsdien geen importen meer geweest.

Stichting Het Stinkdier krijgt vragen over de verzorging van mensen die er een gekocht hebben in België of Duitsland, maar het aantal vragen loopt terug. Sinds 2013 is er op de Nederlandse verkoopsites geen aanbod meer van Nederlandse fokkers. Aangezien een stinkdier gemiddeld 6 tot 10 jaar oud wordt, schat Stichting Het Stinkdier het aantal gehouden stinkdieren in Nederland op enkele duizenden. Deze zijn dus niet afkomstig uit het wild.

Jaar	Van eigenaren	Zwerfdieren	Ontsnapt (niet opgevangen)
2008			1 (Schiedam)
2010	5	1 (Middelburg)	
2011	6	3 (Darp, De Meern, Hilversum)	
2012	6	3 (Steenwijkerwold, Utrecht, Bussum)	1 (Kerkrade)
2013		3 (Heerhugowaard, Hoofddorp, Zaandam)	
2014	2 (Wamel)		

Tabel 1. Geregistreerde opvang van gestreept stinkdier door Stichting Het Stinkdier.

Vanaf 2010 registreert de Stichting het aantal opgevangen stinkdieren. Deze zijn afkomstig van eigenaren of het zijn gevangen ontsnapte dieren (tabel 1). Stinkdieren staan niet op de zogenaamde Positieflijst (van legaal te houden huisdiersoorten), die 1 februari 2015 op basis van de Wet dieren van kracht is geworden. Dat betekent dat stinkdieren niet meer als huisdier gehouden mogen worden.

Vestigingskans

De kans dat het gestreept stinkdier zich permanent in Nederland vestigt is volgens de Nederlandse risicoanalyse reëel. Geschikte biotopen zijn in ruime mate aanwezig. In het Forest of Dean in zuidwest-Engeland leeft sinds 2009 een kleine populatie stinkdieren. Voedsel is geen beperkende factor, gezien het gevarieerde dieet.

Stichting Het Stinkdier schat de overlevingskansen van stinkdieren in Nederland en op een gevestigde populatie echter gering. Het landschap is te versnipperd (doorsnijdingen door wegen, kanalen en sloten) om veilige territoria te kunnen vormen. Het waterpeil is te hoog om diepe winterholen te kunnen graven. Bovendien kunnen gedomesticeerde stinkdieren volgens de Stichting niet meer zelf jagen en eetbare en giftige planten onderscheiden.

Overlast en schade

Overlast bestaat uit stank en rommel van nesten nabij bebouwing. Incidenteel worden mensen en honden besproeid door stinkdieren die zich bedreigd voelen. In de omgeving van Haule was sprake van schade aan gazonnen (putjes). Het gestreept stinkdier is een predator met een brede voedselkeuze. Vooral grondbroeders zijn kwetsbaar. Uit Canadees onderzoek bleek dat stinkdieren opportunistisch te werk gaan.

Bij een uitbreidende populatie in Nederland kunnen weidevogelpopulaties in het relatief besloten veenweidegebied in Friesland risico lopen. Daarnaast is concurrentie mogelijk met vos, das en marterachtigen. Sociale en economische schade is mogelijk door ziekteoverdracht.

In Noord-Amerika zijn stinkdieren dragers van rabiës, tularemie en toxoplasmose en een mogelijke vector voor rundertuberculose.

Met dank aan Kim Bensdorp, secretaris Stichting Het Stinkdier.

Oproep meldingen met foto

Meldingen van stinkdieren, bij voorkeur met foto, kunnen worden doorgegeven via telmee.nl of waarneming.nl. Wij zijn vooral benieuwd of de populatie in het Blauwe Bos anno 2015 nog aanwezig is en of er mogelijk elders sprake is van vestiging.

Nog meer uitheemse springzaden komen er aan

Baudewijn Odé, FLORON

Springzaad in Nederland

In de Nederlandse natuur groeien zes soorten springzaad (*Impatiens*). Daarvan is er één oorspronkelijk inheems: groot springzaad. De andere soorten zijn als tuinplant ingevoerd en van daaruit verwilderd. De meest bekende soort is reuzenbalsemien, geliefd bij bijenhouders, maar hier en daar een plaag voor beheerders van natte natuurgebieden. Alle springzaden hebben bijzondere vruchten, die bij rijpheid na aanraking open schieten en hun zaden soms meters ver slingeren.

Risicoanalyse

Omdat er in Nederland en de ons omringende landen veel andere springzaden voorkomen, deels in tuinen, deels ook al ontsnapt in de natuur, heeft de NVWA aan het Nederlands Expertisecentrum Exoten en Nationaal Herbarium Nederland (Naturalis) gevraagd om een Risicoanalyse te maken voor deze groep soorten. Daarbij zijn zowel de risico's beoordeeld van de vijf reeds verwilderde soorten als van acht soorten die nog in Nederland kunnen worden verwacht. Daaruit blijkt dat de grootste risico's voor een negatieve invloed op de Nederlandse natuur worden gevormd door de zeer uitgebreid voorkomende reuzenbalsemien. Een aantal natuurbeherende organisaties vraagt al een paar jaar aandacht voor de problemen die deze soort veroorzaakt en experimenteert met bestrijding.
Slechts één van de nog niet in Nederland gevonden soorten heeft ook een groter risico: *Impatiens edgeworthii*. Het is een tot 60 cm hoge plant uit Pakistan met grote gele of witte bloemen. Deze soort komt al op een aantal plaatsen verwilderd in Duitsland voor. Laat nou waarschijnlijk precies deze soort afgelopen zomer bij Zutphen zijn gevonden (zie foto). We wachten nog op een bevestiging.

Meer lezen?

Matthews *et al.*, 2015. Risks and manangement of non-native Impatiens species in the Netherlands. Radboud University, FLORON and Naturalis Biodiversity Center. (Deze risico-analyse verschijnt binnenkort op de website van de NVWA), www.nvwa.nl

Een vermoedelijke Impatiens edgeworthii als tuinontsnapping nabij Zutphen. (Foto: Erik Slootweg)

It's not easy being green

Annemarieke Spitzen, RAVON

'It's not easy being green': ware woorden van Kermit de Kikker. Als amfibie heb je te maken met onder andere vervuiling, versnippering en verdroging van je leefgebied, er zijn drukke wegen om over te steken en dan komen er ook nog invasieve exoten die hybridiseren, je prederen of de competitie aangaan om voedsel en leefgebied.

Paartje Alpenwatersalamander. (Foto: Jelger Herder)

Infectieziekten en massale sterfte

Om het leven van amfibieën nog lastiger te maken zijn er ook 'Emerging Infectious Diseases' (EID): opkomende infectieziekten die in korte tijd een flink aantal slachtoffers kunnen maken. Ranavirus en chytridiomycose zijn wel de bekendste EIDs voor amfibieën. Sinds 2010 is bekend dat ranavirus in Nederland aanwezig is, en sinds die tijd is het vanaf Noord-Nederland naar het zuiden afgezakt.

Meldingen van massale sterfte bij amfibieën komen nu uit bijna alle provincies. Ranavirussen treffen zowel kikkers, padden als salamanders. Een uitbraak start vaak dramatisch, maar daarna neemt de intensiteit af. Desalniettemin kan een populatie als gevolg van een ranavirus-uitbraak volledig verdwijnen. Zeker voor zeldzame soorten, kan een uitbraak desastreus zijn.

Vuursalamander. (Foto: Jelger Herder)

De huidziekte chytridiomycose wordt veroorzaakt door twee schimmels: *Batrachochytrium dendrobatidis* (Bd) en *B. salamandrivorans* (Bsal). De eerstgenoemde is een schimmel die mondiaal voor massale sterfte bij amfibieën zorgt (kikkers, padden en salamanders), en waardoor soorten ook al zijn uitgestorven.

In Nederland is Bd ook aanwezig bij inheemse soorten, maar hebben we (nog) niet de massale sterfte zoals elders in Europa en de wereld. Bsal zorgt echter al wel voor grote problemen bij onze salamanders. Deze in 2013 ontdekte schimmel treft salamanders en eet letterlijk de huid weg. De schimmel is nu ook op drie locaties in België gevonden en op één plek in Duitsland. Tevens is Bsal aangetroffen in gehouden salamanders in Engeland en in Duitsland.

Belangrijk is dat we met z'n allen alert zijn op sterfte bij amfibieën, en mocht u iets verdachts zien, geeft u het dan alstublieft door. Het voorkómen dat zowel ranavirus als chytridiomycose zich snel kunnen verspreiden, is iets waar we gezamenlijk aan kunnen bijdragen. Wees terughoudend met het bezoeken van verschillende amfibierijke locaties per dag, en desinfecteer veldmaterialen, laarzen en schoenen. Op www.ravon.nl staat een hygiëneprotocol met meer informatie.

Oproep

Help mee onze prachtige salamanders te behouden; meld verdachte sterfte en ken de risico's van je buitenactiviteiten (Foto: Jelger Herder).

Contact opnemen kan via Annemarieke Spitzen, a.spitzen@ravon.nl, via facebook (ravonNL) of via twitter (@RAVON).

Het succes van de nijlgans

Loes van den Bremer & Frank Majoor, Sovon Vogelonderzoek Nederland

De nijlgans (*Alopochen aegyptiaca*) is een bekende verschijning in ons landschap. Toch deden ze pas eind jaren 60 hun intrede als broedvogel in Nederland. De naam nijlgans is verwarrend, want eigenlijk is het geen echte gans maar is hij nauwer verwant aan de bergeend. Toch wordt hij vaak tot de ganzen gerekend. Van alle in ons land geïntroduceerde ganzensoorten is de nijlgans samen met de grote Canadese gans de meest algemene en snelst in aantal toegenomen soort.

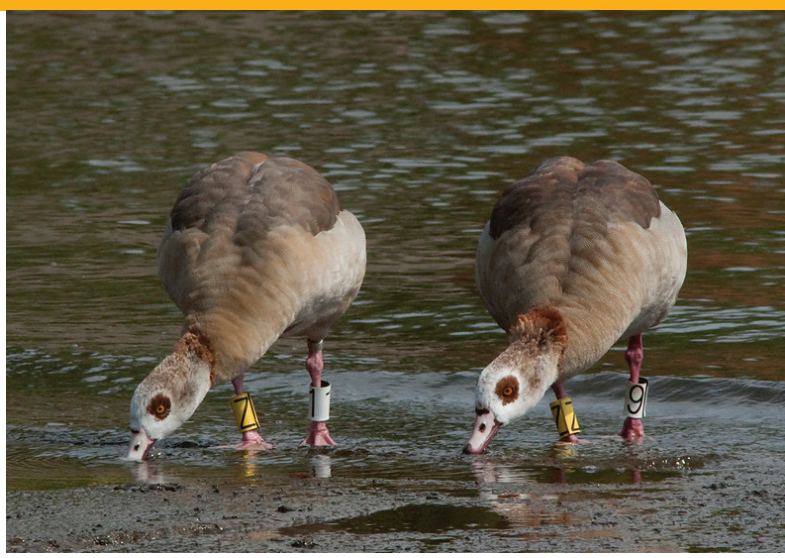

Twee nijlganzen met kleurringen bij Oostersluis, Groningen. (Foto: Ana Buren)

Oorsprong

Nijlganzen broedden van oorsprong alleen in Afrika. Hier worden ze ook nu nog aangetroffen op het hele continent ten zuiden van de Sahara en in Egypte langs de Nijl. Ze broeden hier alleen als de omstandigheden gunstig zijn, wat vooral in de regentijd is. Enkele eeuwen geleden is de soort naar Engeland gebracht als siervogel. Ontsnapte en vrijgelaten parkvogels vormen de oorsprong van de huidige vrij levende broedpopulatie in Noordwest-Europa. In Nederland stamt het eerste broedgeval uit 1967, in de regio Den Haag. Begin jaren tachtig is in de omgeving van Haren ten zuiden van Groningen een tweede populatie in het vrije veld ontstaan. Beide vestigingen hebben zich in de loop der jaren als een olievlek over het land verspreid. De Nederlandse broedpopulatie omvatte in 2012 naar schatting 10.300 broedparen (naar schatting 44.000 individuen).

Verspreiding en aantalsontwikkeling in Nederland

In de broedtijd zijn de hoogste dichtheden te vinden in graslandgebieden met waterpartijen in de laaggelegen delen van vooral West-Nederland en het rivierengebied. De nijlgans komt eveneens veelvuldig tot broeden in stedelijk gebied en soms zelfs tot diep in grote bossen. Ze broeden het liefst op de grond op eilandjes, in boomholtes of op (gekraakte) roofvogel- of reigernesten. Ook buiten de broedtijd zijn de grootste aantallen te vinden in het westen van het land en het rivierengebied. Een deel van de nijlganzen trekt het hele jaar paarsgewijs op, maar vooral in de nazomer en winter sluiten andere zich aan tot groepen van soms enkele honderden. Ze foerageren op graslanden en oogstresten op bouwland (vooral maïs) en rusten en ruien op open water. De landelijk getelde aantallen in de winter namen sterk toe in het voetspoor van de sterk gegroeide broedpopulatie. Het succes van de nijlgans kan vooral worden toegeschreven aan de voedselkeus (vooral gras dat overvloedig beschikbaar is) en het grote aanbod aan geschikt leefgebied (open water nabij graslanden met een paar bomen). Het lange broedseizoen en het regelmatig hebben van meerdere broedsels per jaar, tot midden in de winter, draagt ook bij aan de toename. Sinds de eeuwwisseling zwakt de toename af (figuur 1). Mogelijke oorzaken zijn afschot en het vol raken van de bekende broedgebieden.

Negatieve effecten?

In eerste instantie was men bang dat de nijlgans zou concurreren met inheemse soorten. Tijdens het broedseizoen kunnen nijlganzen hun nest en jongen zeer fel verdedigen, wat nadelig kan uitpakken voor andere soorten die eenzelfde habitatkeus hebben. Ook inheemse soorten als meerkoet en knobbelzwaan vertonen dergelijk agressief gedrag ten opzichte van soortgenoten en andere watervogels. Voor zover bekend heeft dit agressieve gedrag van de nijlgans in West-Europa nog niet tot negatieve effecten op soorten geleid. Wanneer op een eiland naast de nijlgans ook grauwe of Canadese ganzen broeden dan lijken de broedsels van de nijlgans vaak te mislukken.
Er is geen beeld van de exacte omvang van de schade door nijlganzen in landbouwgebieden. Omdat nijlganzen geen wettelijke bescherming genieten, wordt de gewasschade door deze soort niet geregistreerd en niet vergoed.

Ringonderzoek

Om inzicht te krijgen in de verspreiding en overleving van bij ons broedende nijlganzen en hun jongen is Frank Majoor in 1997 in Arnhem gestart met ringonderzoek, toen de eerste paren zich hier in stadsparken vestigden. Sinds 2011 is dit onderzoek uitgebreid, en worden op meerdere plekken in Nederland in opdracht van het Faunafonds nijlganzen van kleurringen voorzien. Vogels zijn tot nu toe vooral gevangen in Den Haag, Arnhem en Amsterdam en in lagere aantallen in de provincie Limburg en de stad Groningen. Den Haag zit al jaren ´vol´, Amsterdam en Arnhem hebben een grote populatie maar lijken nog lang niet vol te zitten, terwijl het broeden in Groningen en Limburg nog maar net begonnen is. In totaal zijn nu meer dan 2000 vogels, verdeeld over acht provincies, geringd met gekleurde pootringen. Nijlganzen kunnen binnen enkele maanden na het ringen al afstanden tot meer dan 200 kilometer afleggen. Dit geldt zowel voor de jonge vogels als voor de volwassen broedparen.

In figuur 2 staan als voorbeeld alle meldingen van nijlganzen gekleurringd in Arnhem. De verste melding komt uit Noord-Duitsland. Deze vogel is als jong geringd en is na ruim 3 jaar geschoten op 376 km van zijn geboorteplaats! Uit de eerste analyse blijkt dat als jong geringde vrouwtjes vaak als broedvogel terug keren nabij hun geboorteplaats. De mannetjes daarentegen vestigen zich als broedvogel tot op 100-150 kilometer van de geboorteplek. Waarnemingen van geringde vogels zijn nog steeds zeer welkom en kunnen worden ingevoerd via de website www.geese.org.

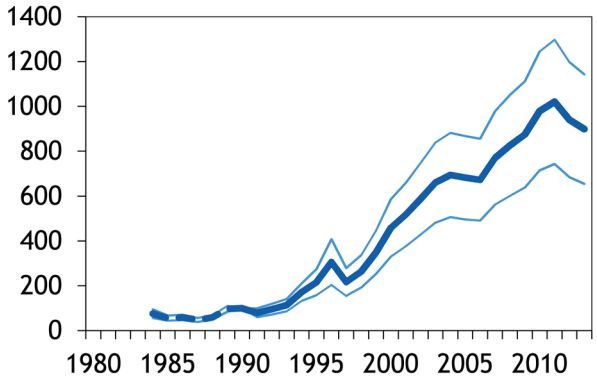

Figuur 1. Aantalsontwikkeling van de nijlgans als broedvogel in Nederland. Deze grafiek is gebaseerd op het Meetnet Broedvogels (BMP). Weergegeven is de jaarlijkse index van de broedpopulatie t.o.v. 1990 en de standaardfout.

Figuur 2. Terugmeldingen van nijlganzen geringd in Arnhem.

Meer lezen?
Risicoanalyse Nijlgans: https://www.nvwa.nl/actueel/risicobeoordelingen/bestand/2200531/nijlgans

Invasieve walnootboorvlieg nu ook gevonden in Nederland

John Smit, EIS Kenniscentrum Insecten

In de jaren 1990 werd de exotische walnootboorvlieg voor het eerst gemeld uit Europa. Het ging toen om lokale vestigingen in Italië en Zwitserland en met relatief beperkte schade in de notenteelt, vooral in Italië. Zo'n 15 jaar later begon de soort aan een opmars en is inmiddels gemeld uit verschillende landen in Europa. In Duitsland zijn diverse aantastingen geconstateerd sinds 2008 en dit najaar is ook de eerste aantasting van een walnotenboom in Nederland vastgesteld.

Rhagoletis completa. (Foto: Marko Riedel, Landesamt für Ländliche Entwicklung, Landwirtschaft und Flurneuordnung (LELF), Brandenburg (D.))

Oorsprong en schade

De walnootboorvlieg (*Rhagoletis completa*) komt oorspronkelijk uit Noord-Amerika en wordt daar beschouwd als een schadesoort op walnoot (*Juglans regia)* en zwarte noot (*Juglans nigra*). De larven leven van het vlezige deel van de bolster (mesocarp) en niet echt van de noot zelf. De bolster verkleurt zwart en verslijmt en de resten drogen op de noot op en maken deze minder aantrekkelijk en verlagen de commerciële waarde. De schade aan walnoten kan aanzienlijk zijn met een verlies tot 95% bij niet behandelde boomgaarden in Noord-Italië. De walnootboorvlieg heeft op dit moment nog de status van quarantainesoort binnen de EU. Omdat deze soort echter al in een aantal lidstaten is opgedoken en zeer lastig te bestrijden is, is deze quaraintainestatus onderwerp van discussie in Brussel.

Vondsten in Nederland

Op 21 september jongstleden werden enkele aangetaste walnoten aangetroffen in een tuin in Helden, Limburg, dit is de eerste vondst in Nederland. Enkele weken later werd ook aantasting in een notenboom in Helmond, Noord-Brabant, vastgesteld.

Naast *Rhagoletis completa* is er nog een tweede soort walnootboorvlieg opgedoken in Europa: *R. suavis*. In 2012 werd deze soort gevonden in walnoten in Brandenburg, Duitsland. De larven van beide soorten zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Dus welke soort het daadwerkelijk betreft die in de Nederlandse walnoten is gevonden, zal aan de hand van de adulten of met behulp van DNA moeten worden vastgesteld. De Nederlandse exemplaren worden momenteel opgekweekt. Als dat lukt, kan vanaf juni volgend jaar bevestigd worden om welke soort het gaat.

Overigens is dit niet de enige bedreiging waaraan Nederlandse notenbomen blootgesteld worden. Naast deze beide walnootvliegen, die vooral de vruchten aantasten, is in 2013 ook een nieuwe schimmelziekte opgedoken die beide boomsoorten aantast: duizendkankerziekte. Deze ziekte wordt verspreid door bastkevers en veroorzaakt vergeling en verwelking van bladeren en takken, die daarna afsterven. De bomen sterven dan binnen 2 tot 4 jaar af (www.mycologen.nl/exoten/walnootziekte.html en Kijk op Exoten nr. 10). Deze ziekte is nog niet in ons land vastgesteld. In Nederland is er nauwelijks sprake van notenteelt, maar staan wel op diverse plaatsen monumentale notenbomen; vooral in dorpen en steden.

Aangetaste walnoten uit Helden en aangetaste walnoot met larve van de walnootboorvlieg. (Foto's: Rob Schaareman)

Oranjerode stropharia, een fraaie aanwinst voor onze natuur?

Menno Boomsluiter, Nederlandse Mycologische Vereniging

Herkenning en eerste waarnemingen

De oranjerode stropharia (*Leratiomyces ceres*) is een fraaie, in Nederland algemeen voorkomende paddenstoel, die zowel op houtsnippers als in het bos op houtresten te vinden is. Op dit moment is de soort bekend van bijna 420 atlasblokken. De oranjerode stropharia is een felgekleurde paddenstoel van een bescheiden formaat. De hoed met een doorsnede tot ongeveer 7 centimeter is vaak van verre zichtbaar door zijn opvallende kleur. Vaak heeft de hoedrand een opvallend wit stikrandje. De steel is wit en ziet er jong geschubd uit. Meestal verschijnen ze met meerdere exemplaren tegelijk.

Van een nu zo algemene paddenstoel zou je niet direct verwachten dat het een nieuwkomer van subtropische origine is. Toch is ze pas sinds 1967 bekend van Nederland. Rond deze periode werd ze in verschillende andere West-Europese landen ook voor het eerst gevonden. De eerste waarneming in West-Europa is afkomstig uit Engeland, waar ze reeds in 1957 opdook. In Engeland werd de oranjerode stropharia beschreven als een nieuwe soort (*Stropharia aurantiaca*). Uiteindelijk bleek de eerste vondst echter uit Nieuw-Zeeland te komen. Hier werd in 1947 een vondst beschreven als Psilocybe ceres.

Oorsprong en DNA-onderzoek

Het natuurlijk verspreidingsgebied blijkt het zuidwesten van Australië en het Noordereiland van Nieuw Zeeland te zijn. De temperaturen liggen daar het jaar rond een stuk hoger dan in Nederland.

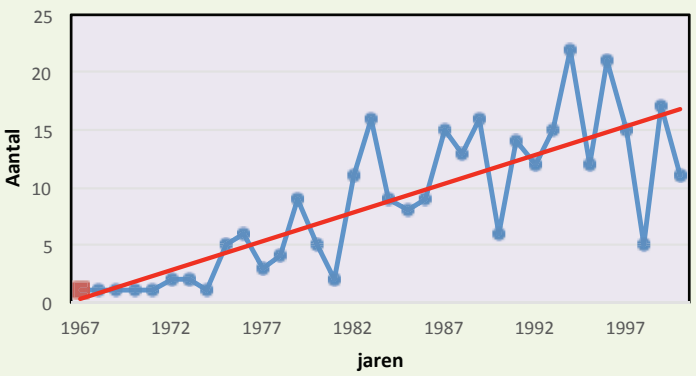

Aantal vondsten oranjerode stropharia in Nederland in de periode 1967-2000. (Bron: Karteringsbestand NMV)

DNA-onderzoek bracht uiteindelijk de oplossing omtrent de oorsprong van de oranjerode stropharia dichterbij. Na grondig DNA-onderzoek is de soort nu namelijk, samen met een select groepje nauw verwante paddenstoelen, in een nieuw geslacht geplaatst en heeft daarmee haar nieuwe naam *Leratiomyces ceres* gekregen.

Oranjerode stropharia. (Foto: Dinant Wanningen)

Opmars

In het begin manifesteerde de oranjerode stropharia zich als een snipperpaddenstoel die gaandeweg ook op meer natuurlijke vindplaatsen is aangetroffen. Met name op dood hout in bossen en op ruige plekjes met brandnetels en dood materiaal. Ongemerkt heeft de oranjerode stropharia een opmars gemaakt in Nederland zoals de grafiek laat zien. De trendlijn laat daar geen twijfel over bestaan. In de grafiek is het totaal aantal vondsten per jaar te zien over de periode 1967-2000. In de afgelopen 15 jaar is de opmars onverminderd doorgegaan, maar exacte gegevens zijn niet beschikbaar. Vooralsnog lijkt ze bij deze opmars geen andere soorten weg te concurreren.

Exoten melden

Het is van groot belang dat waarnemingen van exoten worden gemeld, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en MijnVismaat.nl.

De portals van Waarneming.nl en Telmee.nl werken nauw samen en zorgen dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna, zodat ze goed gebruikt kunnen worden.

Mijn VISmaat

Waarneming.nl

TELMEE.NL

Colofon

Eindredactie
Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving
Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?
Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
024-7410600
kantoor@ravon.nl

De volgende nieuwsbrief Kijk op Exoten zal in januari 2016 verschijnen.

VOFF KNNV vereniging voor veldbiologie Sportvisserij Nederland